

između položaja Jevreja u Ugarskoj/Madarskoj i Rumuniji stvorilo sliku u kojoj bi bilo više uporedivih elemenata.

Dr Zoran JANJETOVIĆ

**Zoran Đinđić: etika odgovornosti,
Zbornik radova, priredila Latinka Perović, Helsinški odbor
za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006, 445 str.**

Obično se kaže da su neokončane reforme deo sudbine malih naroda i tradicionalistički zatvorenih zajednica koje su zaobišli modernizacijski procesi i njihovi glavni tokovi. Postoji jedno nešto popularnije objašnjenje – to su navodno „seljačka društva” koja su kao nedovršena društva ušla u XX vek, što je uglavnom i tačno. Istraživačima mnogo više muke zadaje ono prvo – slične su sudbine reformi i reformatora i u većim zemljama posebno na Istoku. Ozbiljni istoričari ruskog društva govore o četrnaestorici velikih reformatora od XIV veka do M. S. Gorbačova koji nisu uspeali sa svojim idejama i bili su ili uklonjeni ili ubijeni. Znaju se i razlozi ovih neuspeha a osnovni je svakako onaj sadržan u činjenici da se autoritarni sistemi teško reformišu ili – kada reforme započnu – sve se završava tragično. U takvim društvima mnogo lakše uspeavaju revolucije i prevrati koji u naletu mnogo toga menjaju ali ne uspevaju da stvore sistem institucija koje su – kakve god bile – bitna pretpostavka za ozbiljniji zamah reformi i dubljih promena. Zbog toga su značajniji reformatori u takvim sredinama po pravilu tragični heroji. Oni koji ovaj problem šire izučavaju i posmatraju ga na globalnom planu idu i dalje. Njima je jasno da – nešto uprošćenije rečeno – reforme brže uspevaju na Zapadu nego na Istoku i rasprava se pomera prema smislu i suštini istočnog ili zapadnog civilizacijskog kruga. Zanimljivo objašnjenje ovog fenomena nudi poznati evropski mislilac – Grk poreklom – L. Kastorijadis koji naglašava specifičnost zapadne civilizacije koja se ogleda u njenoj „sposobnosti da se dovede sama u pitanje i da se samo-kritizira”. U svojim razmišljanjima o reformama i reformatorima grčki mislilac dolazi do ovakvog zaključka: „Samo je Zapad stvorio ovu sposobnost unutarnjeg osporavanja, dovođenja u pitanje svojih vlastitih ustanova i ideja u ime razumske rasprave među ljudskim bićima, koja ostaje u beskraj otvorena i ne zna za krajnju dogmu”. Naravno reformatori i na Istoku – u tradicionalističkim zajednicama – ne pristaju na istorijski fatalizam i u tome je tragika i veličina njihovog čina. Da pred nama nije jedna značajna knjiga – o Zoranu Đinđiću kao reformatoru – možda ova napomena opšteg tipa i ne bi bila potrebna. Reč je o knjizi Zoran Đinđić: etika odgovornosti iz biblioteke Svedočanstva, koju je priredila i uvod napisala dr Latinka Perović, u izdanju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006. U ovom značajnom historiografskom zborniku osvetljava se sudbina reformi u srpskom društvu i sudbina reformatora koji su ili uklonjeni sa društvene scene ili su fizički uništeni. Četrnaest autora se bavi tom i takvom sudbinom sa temama kakve su zatvorene zajednice s permanentnom krizom u strukturi, mučnim rastajanjem s prošlošću, rastom i nesazrevanjem koje je njihova odlika. Sve faze Z. Đinđića su zaista dobro osvetljene od rane mladosti do partijskog prvaka koji se čak i u takvim okolnostima uzdiže do državnika koji je srpskom društvu bio potreban i to upravo u momentu kada je fizički uklonjen činom učesnika „zavere” koja nije bila zavera klasičnog tipa već zavera snaga koje se opiru promenama i reformama – uvodna studija dr L. Perović upravo ide po širini i dubini fenomena koji je obeležio srpsko društvo na početku XXI veka.

U uvodnoj studiji dr L. Perović imamo osim uobičajenog pregleda o životu i radu tragičnog junaka srpskih reformi Z. Đindića i jednu analizu koja seže do srži fenomena u najširem smislu analizom istorijskog konteksta koji je nezaobilazan u pristupu problemu reformi i nastojanja reformatora da ih konkretno inkarniraju. L. Perović vidi Z. Đindića uz imena koja su nesumnjive paradigme uspeha i neuspeha reformi u srpskom društvu od ranog XIX veka do samog Đindića. On kao pojava sa svojim idejama i „nedosanjanim snom” o mogućim promenama u strukturi srpskog društva staje u red – i stajaje u tom redu – takvih ličnosti kakve su bile Jovan Ristić kao državnik, Stojan Novaković kao naučnik i diplomata, te Milan Piročanac ili jedan Marko Nikezić čije je idejno nasleđe i politička aktivnost još nedovoljno proučena. Poređenja koje dr L. Perović nudi nisu data po principu proste analogije već po onom dubljem što ove reformatore povezuje – srbijansko društvo nije nikakav primer društva koje se teško reformiše obeleženog „istorijskim prokletstvom” već primer društva koje u sebi nosi takvu „zalihu” tradicionalizma da mu je to i sudbina i udes – od ranog XIX veka do Z. Đindića samog. U tom smislu ova studija nije primer samo dobrog napora u historiografskim istraživanjima već i nastojanje da se fenomen – uz ličnost i delo – upravo istoriosofski situiraju. U tom smislu su neki zaključci dr L. Perović zaista nezaobilazni i značice mnogo budućim istraživačima. „Zoran Đindić nije bio politički čovek u Srbiji pod uticajem Zapada već zapadnjak – po životnoj filozofiji, obrazovanju i načinu mišljenja”. To su one vrednosti koje zaista raspoznamo kao bitne repere u duhovnom i političkom formiranju Z. Đindića, koji je uspeo da polarizuje srpsko društvo u jednom važnom momentu njegovog postojanja – u momentu kada je srušen autoritarni režim S. Miloševića koji se slomio u pokušaju realizacije svojih tipično balkanskih bonapartističkih nauma. I zaista u toj sposobnosti da društvo polarizuje sigurno će i budući istraživač naći bitne elemente za rešenje ove „enigme”.

Još neka zapažanja iz uvodne studije su važna – u prvom redu ono o tragičnom kraju reformatorskog zamaha koji krasi Z. Đindića.

Reforme nisu uspele, ali je bitno ono drugo – čin Z. Đindića nije bio dovoljan za „kraj samoobmane, ali je bio dovoljan za kraj obmane drugih”. Tako viđen srpski reformator nije bio ne samo „miljenik istorije” već ni šire javnosti koja je ostala na polu večnog straha od promena sve do danas. Još nije prihvaćena ruka koju je Zoran Đindić pružio i Evropi i srpskom društvu – ona je povučena i sklonjena, kao što je sklonjen i on, i reforme zaista „vise u vazduhu” i stoje kao mogućnost koja čeka trenutak novog čina. Tragični junak je zaista uz one „koji su umrli za te vrednosti”, pod čim R. Koh podrazumeva sistem evropskih vrednosti. U solidnom prilogu I. Fečera to je sasvim precizno naglašeno kao nastojanje onih „čije je ilegalne poslove pokušavao da zaustavi”. Nije teško u tim snagama prepoznati formalne legaliste. Ali i „legijaliste” koje šira javnost doživljava kao neke posebne „miljenike istorije” čak i nakon tragičnog kraja Z. Đindića. U tom su smislu intonirani – i valjano obrazloženi – osvrti D. Melčić, koja je političku filozofiju Z. Đindića izvodila iz njegove filozofske i duhovne radoznalosti koja nije posustajala sve do fizičkog kraja. Iz rane faze – nju obeležava *Praxis* – ta je radoznalost dala važne rezultate, koje u svojim prilogima dobro osvetljavaju O. Manojlović Pintar i V. Gligorov uz V. Goatija koji su uspelo objasnili ne samo genezu ideja od Marksovog humanističkog nasleđa do modernog liberalizma koji Z. Đindić uistinu stvaralački sledi. Posebnu pažnju zaslužuje analiza S. Bisreko koja problem smešta u kontekst haškog i „antihaškog lobija” koji je još uvek sudbina Srbije. U svim se prilogima jasno raspoznaje linija formiranja od mladog levičara do partijskog prvaka da se – u samom momentu

smrti – završi ulogom državnika koji traži mesto Srbije u Evropi i koji – to su glavni naglasci – zna u kom smeru i valja tražiti to mesto i na temelju kog sistema vrednosti bi se to mesto moralo tražiti.

Svi prilozi – čak i kada su posvećeni posebnim segmentima kakvi su medijska „priprema” atentata – zaista su uhvaćeni u žižu fenomena.

Jednostavnije rečeno svi prilozi nas vraćaju onoj ideji koju je Z. Đinđić često varirao i koju je ponovio i uoči tragičnog kraja. To su razmišljanja o sebi i Evropi „s dušom” koja samo kao takva u jedinstvu različitosti može igrati „vodeću ulogu u svet-skoj istoriji”. Pokojnom srpskom reformatoru je naravno bilo jasno da i Evropa pati od „deficita evropskog identiteta”, koji se može naći upravo u jedinstvu različitosti, pri čemu srpska različitost ne bi trebalo da izostane – nju je svojim delom i životom Z. Đinđić i sam predstavljao. I N. Dimitrijević i M. Obradović – svaki na svoj način – to i pokazuju u svojim dobro utemeljenim analizama. U tom smislu ovaj zbornik nije samo u poznatom smislu nešto tek reformatoru „u čast” već i sama analiza koja se neće moći zaobići u daljim istraživanjima, i u svemu se prepoznaje neka vrsta mentorskog vodstva dr L. Perović kao istoričara od zanata koji svoju erudiciju spaja s bogatim iskustvom ličnosti koja je i sama bila istorijski deo „čina” reformatorskih nastojanja u Srbiji na samom završetku XX veka sa onim svojim „ubrzanjem istorije” o kakvom se danas mnogo govori.

U ovom zborniku koji nudi analizu političke filozofije rano uklonjenog srpskog reformatora Z. Đinđića ima i priloga koji su solidne refleksije o vremenu posle Đinđića kada se pokazalo da promene neće krenuti onim tempom koji je Đinđić želeo – one stoje ili vise u vazduhu dok Srbija čeka. V. Čurgus Kazimir je to prikazao kao „šumu laži” koja je pratila pokojnog prvog ministra s namerom da ga u javnosti u potpunosti demonizuje. U tu mašinu propagande i laži bila je uključena javnost ili dobar njen deo, posebno mediji. Autor je načinio sistematičan pregled stereotipa i klišea te propagande koja je bila priprema za ubistvo ili čak i najava tog ubistva – ovaj je rad zanimljiv po obilju takvih primera.

Čitaocu se nameću još neka pitanja – važna za put Srbije u budućnost koju je Z. Đinđić sanjao.

Pažljivog čitaoca ovih priloga prate i neka pitanja koja se ne mogu zaobići – a prvo je koju je Srbiju oličavao pokojni reformator. U kolokvijalnoj upotrebi su – to je poznato – neke sintagme koje se doživljavaju kao metafore ili čak i kao uobičajeni retorski ukrasi. Ipak, razgovori o drugoj Srbiji nisu bez smisla – ona, ta druga Srbija postoji i nju je Z. Đinđić oličavao. Najpre time što je ponudio jednu drugu i drugačiju viziju koja nije bez paradigme u njenoj istoriji iako ta paradigma nije bila dominantna. Z. Đinđić ipak ima prethodnike – u uvodu su oni precizno imenovani – ali se mnogi pitaju ima li sledbenika. Postoji i jedna Srbija koja nije bila sposobna da prihvati zamajac promena koji je reformator pokrenuo, i ta Srbija stoji i čeka. Objašnjenje ovakvih pojava – one nisu samo neka srpska karakteristika – poznato je: ni najsnažnija vizija i energija nisu uvek dovoljne za najdublje promene ako nema izgrađenih institucija. To je ono što Z. Đinđić nije stigao da stvori – on je živio i delao u atmosferi u kojoj se politika temeljila na nacionalnom mitu, u atmosferi kada je još trajao san o teritorijama i aspiracijama koje su pogubne. Život reformatora je bio previše kratak da bi se načinio i korak za vrednostima koje je snažna vizija nudila. Ostaje činjenica da je on stvorio takvu zalihu nade kakva skoro presahnuti neće i tu će šansu dobijati svi nastavljači njegovog dela. Energija nade koju je Z. Đinđić probudio nije potrošena i ona je njegovo zaveštanje – u ovom

zborniku imamo obilje primera koji to potvrđuju. Sam se Z. Đinđić u svojim razmišljanjima vraćao nekim svojim prethodnicima, posebno knezu Mihailu Obrenoviću koji je ubijen u momentu kada se spremio da modernizuje državu. Srpska politička elita se različito odnosi prema nesrećnom srpskom knezu reformatoru – Đinđić ga je video kao svog prethodnika, a „sveti” Nikolaj Velimirović je u njemu video izdajnika koji je ključeve slobodne Srbije prodao Zapadu. I jedno i drugo je i sada i ovde prisutno – u svom snu o Srbiji Z. Đinđić je sebe poredio s knezom Mihajlom – sudbine se dodiruju i u stvarnosti i u viziji.

Solidno rađen, sa zaključcima koji su – u naučnom smislu – reč koja obavezuje, zbornik dr L. Perović je primer savjesno obavljenog posla i oduženog duga reformatoru. Posebnu vrednost predstavlja profesionalno urađena *Bibliografija Zorana Đinđića* D. Aranitovića koja pruža najšire mogućnosti budućim istraživačima. Istoričari koji se bave istorijom „uživo” svesno su prihvatili iskušenja takvog posla i sigurno se može reći da su uspešno „zaustavili” – u istoriografskom smislu – jedan trenutak novije istorije i lik i delo čoveka koji je toj istoriji sigurno utisnuo snažan pečat.

Mirko ĐORĐEVIĆ

Janko Veselinović,
Proza, periodika, pozorište,
Zbornik radova, pr. Slobodanka Peković,
Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2006.

Institut za književnost i umetnost nedavno je objavio zbornik radova *Janko Veselinović, Proza, periodika, pozorište*, koji je priredila Slobodanka Peković. Ovaj editorijal, koji je priredjen sto godina posle smrti jednog od najuticajnijih srpskih književnih stvaralaca, obuhvatio je tekstove sedamnaest autora, u kojima su analizirani Veselinovićeve romani, poezija i dramska dela, njegova delatnost u novinama i časopisima, kao i reakcije, panegirici, nekrolozi i kritike njegovog stvaralačkog opusa koji su predstavljali svojevrstu refleksiju vremena u kojima su nastajali.¹

Jedan od najčitanijih srpskih pisaca, percipiran pre svega kao promoter tradicionalnih i patrijarhalnih društvenih vrednosti, slikar srpske pastorale i snažnog nacionalnog zanosa, Veselinović je tokom poslednjeg veka bio istovremeno i jedan od pisaca

¹ Zbornik obuhvata sledeće tekstove: Miodrag Maticki, *Sevdalinke narodne biser-pesme za pevanje*; Dragana Vukićević, *Etnološki kod kao književni kod u pripovetkama Janka Veselinovića*; Valentina Pitulić, *Proza Janka Veselinovića – arhetipsko značenje*; Slavica Graonja Radovanac, *Usmena matrica u proznom delu Janka Veselinovića (Hajduk Stanko)*; Predrag Protić, *Janko M. Veselinović viđen iz drugačijeg ugla*; Mileta Aćimović Ivkov, *Dva vida idile u pripovetkama Janka Veselinovića*; Duško Pevulja, *Status pripovjedača u pripovjetkama Janka Veselinovića*; Vesna Matović, *O kulturnom kontekstu Veselinovićeovog Hajduk Stanka*; Mladenko Sadžak, *Junak naših dana Janka Veselinovića: imanentna poetika epohe*; Tatjana Jovićević, *Hajduk Stanko „narodna knjiga” između istorijskog romana i romantične epopeje*; Slobodanka Peković, *Romani Janka Veselinovića (Seljanka, Hajduk Stanko, Junak naših dana)*; Slavica Dejanović, *Doprinos Janka Veselinovića srpskoj psihološkoj pripovesti*; Dobrivoje Mladenović, *Janko Veselinović u Delu*; Staniša Vojinović, *Pobratim list Janka Veselinovića*; Zoran T. Jovanović, *Janko Veselinović i pozorište (Skica za studiju)*; Ana Čosić-Vukić, *Janko Veselinović u nekrolozima*; Vesna Matović, *Časopis na razmeđu epoha: Zvezda Janka Veselinovića*.